

Zaborcze kodyfikacje prawa karnego materialnego w Polsce w okresie przejściowym w latach 1918-1932

Wstęp

Uchwalony dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny wszedł w życie od 1 września 1932 r., czyli praktycznie obowiązywał w Polsce międzywojennej zaledwie siedem lat. Natomiast przez pierwsze 14 lat, czyli dwukrotnie dłuższy okres, dalej obowiązywały przepisy dawnego zaborczego prawa karnego. Składały się na nie: a) austriacki kodeks karny z dnia 27 maja 1852 r., b) kodeks karny niemiecki z dnia 15 maja 1871 r. i c) rosyjski kodeks karny z dnia 22 marca 1903 r. Kodeksy te wraz z dodanymi do nich szczegółowymi ustawami zaborczymi były przez ten okres kodeksami dzielnicowymi.

Najważniejszą rolę spośród tych trzech kodeksów odegrał kodeks rosyjski z 1903 r., zwany także kodeksem Tagancewa. Niektóre przepisy rosyjskiego kodeksu karnego z dnia 22 marca 1903 r. na ziemiach polskich zaczęły obowiązywać dopiero od dnia 8 września 1915 r.¹, natomiast w całości – poważnie zmieniony, ale za to na obszarze obydwu okupacji – wszedł on w życie od dnia 7 sierpnia 1917 r.² na mocy przepisów przechodnich do kodeksu karnego z 1903 r. Stało się to przy okazji wprowadzenia w Generalnym Gubernatorstwie austriackim i niemieckim polskiego sądownictwa państwowego. W ten sposób rosyjski kodeks karny, który nigdy nie wszedł w całości w życie w Rosji, zaczął obowiązywać na centralnych ziemiach polskich³.

Kodeks rosyjski bardzo wysoko oceniał, niewykształcony przecież na nim, Juliusz Makarewicz. Z kolei Emil Stanisław Rappaport, wywodzący się z Królestwa, twierdził, że zwłaszcza część ogólna kodeksu „nadaje się ze wszech miar do tego,

---

¹ Moc obowiązującą uzyskała tylko część przepisów dotyczących przestępstw przeciwko religii, przeciwko bezpieczeństwu zewnętrznemu i wewnętrznemu państwa oraz część ogólna kodeksu w odniesieniu do ustaw specjalnych; F. Ryszka, *Prawo karne i proces karny*, [w:] F. Ryszka (red.), *Historia państwa i prawa Polski 1918-1939*, cz. II, Warszawa 1968, s. 61.

² *Ibidem*.

³ W. Witkowski, *Prawo karne na ziemiach polskich w dobie zaborów i w pierwszych latach II RP (1795-1932)*, [w:] A. Marek (red.), *System prawa karnego*, T. 2. *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojariski, Warszawa 2011, s. 114.

aby służyć polskim potrzebom ustawodawczym przez dłuższy czas⁴. Podobnie Stanisław Car uważał, że skoro udało się rozciągnąć w 1917 r. moc kodeksu rosyjskiego na obszar Królestwa Polskiego, to powinno się to także obecnie udać na pozostałe dzielnice Polski⁵. Za tym, by rozciągnąć na obszar całej Polski w przypadku kodeksu karnego: 1) rosyjskiego – przemawiało to, że był on najmłodszym i najnowocześniejszym spośród kodeksów oraz był stosowany na największym obszarze Polski⁶; 2) austriackiego – przemawiały sympatie wśród Polaków do Austrii, fakt, że większość karnistów była na nim wykształcona i był on im dobrze znany. Wadą jego było to, że był on najstarszy i najbardziej przestarzały; 3) niemieckiego – przemawiało tylko to, że obowiązywał na części ziem polskich.

Ostatecznie jednak propozycje, by rozciągnąć moc obowiązującą kodeksu rosyjskiego na całe terytorium Państwa Polskiego, jak też by dokonać kompilacji kodeksów zaborczych ze względów ambicjonalno-prestiżowych dla państwa polskiego, odrzucono⁷. Przeciwna temu była komisja prawnicza Sejmu Ustawodawczego, której przewodniczył Zygmunt Marek, inicjator utworzenia Komisji Kodyfikacyjnej⁸. Wybór pozostał zatem prosty: „stworzenie jednolitego typu ustawodawstwa, będącego jednym z najsilniejszych ogniw łączących Polskę w jednolitą całość”, co stwierdził na inauguracyjnym posiedzeniu Komisji Kodyfikacyjnej w dniu 10 listopada 1919 r. jej prezydent Franciszek Ksawery Fierich, podkreślając, że „jest to jedno z głównych zadań jednolitej Polski”⁹. Pisząc o zadaniach Komisji Kodyfikacyjnej, podkreślił on: „Chybionym byłoby pielęgnować ponad konieczną potrzebę ustawodawstwo dzielnicowe, a tym samym, faktycznie podtrzymywać dawne granice polityczne, które dzieliły naszą Ojczyznę”¹⁰. Na razie jednak dalsze stosowanie zaborczych kodeksów karnych było konieczne i wymagało ich dostosowania do nowych warunków, w jakich przyszło im obowiązywać.

Późną wiosną 1919 r. Ministerstwo Sprawiedliwości wyszło także z inicjatywą projektu *Ustawy o zakresie działania kodeksów karnych obowiązujących w Polsce*, czyli projektu prawa karnego międzydzielnicowego. Projekt wstępny tejże ustawy

⁴ A. Lityński, *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991, s. 19.

⁵ A. Lityński, *Dwa kodeksy karne 1932. W osiemdziesiątą rocznicę*, „Roczniki Administracji i Prawa. Teoria i Praktyka” 2012, R. XII, s. 211.

⁶ Z tych też powodów kodeks rosyjski E.S. Rappaport pod względem kodyfikacyjnym uważał za najbardziej godny uwagi w porównaniu do pozostałych kodeksów; E.S. Rappaport, *Zagadnienie kodyfikacji prawa karnego w Polsce*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1920 R. XLV, s. 333-334.

⁷ A. Lityński, *Dwa kodeksy...*, s. 208.

⁸ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3. *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 333.

⁹ A. Lityński, *Wydział Karny...*, s. 11.

¹⁰ F.K. Fierich, *Rzut oka na najważniejsze zadania prac kodyfikacyjnych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1919, R. XLIV, s. 280.

opracował Edmund Krzymuski. Projekt zajmował się uregulowaniem następujących kwestii: 1) zasad obowiązywania ustawy pod względem miejsca, wiążących jednocześnie wszystkie zabory, przy czym zmiany w stosunku do stanu obecnego przewidywał, jeżeli przestępstwo zostało popełnione za granicą; 2) zasad stosowania obowiązujących ustawodawstw, jeżeli przestępstwa dokonano w Polsce, ale nie wiadomo, w której dzielnicy, względnie równocześnie w dwu lub trzech dzielnicach; 3) zbiegu przestępstw popełnionych w różnych dzielnicach¹¹. Ustalenie mocy obowiązującej dawnych ustaw karnych opierało się na przyłożeniu do nich dwóch zasad: 1) że przepis szczególny ma wyższość nad przepisem ogólnym; 2) zaś w przypadku przepisów równych mocą, że przepis późniejszy uchyla przepisy poprzednie¹².

Projekt spotkał się z negatywną opinią wszystkich podmiotów, czyli Sądu Najwyższego oraz Komisji Prawa Karnego przy Ministerstwie Sprawiedliwości¹³. Z tego zapewne względu, że podstawą wspomnianego projektu rządowego był projekt E. Krzymuskiego, projekt rządowy bardzo krytycznie również ocenił J. Makarewicz, odwieczny adwersarz E. Krzymuskiego. J. Makarewicz stwierdził, że „chęć sprowadzenia do wspólnego mianownika trzech systemów prawnych o typie tak odrębnym, jak prawo karne austriackie, niemieckie i rosyjskie równa się zamiarowi rozwiązania kwadratury koła”, a mniej będzie niekorzyści z pozostawienia stanu obecnego, polegającego na obowiązujących w każdym zaborze kodeksach karnych niż wydaniu wspomnianej ustawy¹⁴. Jeszcze bardziej krytycznej ocenie poddał projekt E. Krzymuskiego – Stanisław Zaleski¹⁵.

Do uchwalenia wspomnianej ustawy ostatecznie nie doszło, pozostało zatem dostosowanie do nowych warunków obowiązujących zaborczych kodeksów karnych. Nastąpiło to w drodze ich nowelizacji. Najwięcej razy – 15 – był nowelizowany kodeks rosyjski, kodeks karny austriacki – 6 razy, a kodeks niemiecki tylko jeden raz.

1. W byłym zaborze rosyjskim

Ustalenie zakresu mocy obowiązującej prawa rosyjskiego obowiązującego w byłym Królestwie Polskim, jak zauważył Grzegorz Smyk, nie było zadaniem łatwym, ponieważ po upadku powstania styczniowego reguły jego wprowadzania nie były

---

¹¹ J. Makarewicz, *Projekt rządowy o zakresie działania kodeksów karnych obowiązujących w Polsce*, „Przeгляд Prawa i Administracji” 1919, R. XLIV, s. 42-43.

¹² S. Czajkowski, *Moc obowiązywania przepisów karnych przedkodeksowych*, „Głos Sądownictwa” 1936, nr 6, s. 478.

¹³ A. Lityński, *Wydział Karny...*, s. 24-25.

¹⁴ J. Makarewicz, *op. cit.*, s. 60.

¹⁵ S. Zaleski, *Z powodu projektu Kodeksu Karnego prof. Krzymuskiego*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1919, R. II, s. 5-25.

przestrzegane¹⁶. Pierwsze zmiany rosyjskiego kodeksu karnego przyniósł dekret Naczelnika Państwa z dnia 9 grudnia 1918 r. w przedmiocie niektórych zmian w Kodeksie Karnym i Ustawie Postępowania Karnego (Dz. U. RP nr 20, poz. 57)¹⁷, na mocy którego uchylono część drugą art. 20 kodeksu, wprowadzając zamiast kary śmierci, ciężkich robót, zesłania na osiedlenie i domu poprawy – karę więzienia. Natomiast dekretem Naczelnika Państwa z dnia 2 stycznia 1919 r. w przedmiocie przywrócenia mocy obowiązującej części czwartej Kodeksu Karnego z r. 1903 (Dz. U. RP nr 1, poz. 81) przywrócono moc obowiązującą części czwartej kodeksu z 1903 r., która generalnie dotyczyła zdrady stanu. W wyniku nowelizacji odzyskały moc art. 108-119, a także art. 11, 163, 164, część druga art. 166, część trzecia art. 168, część czwarta art. 173, część druga i trzecia art. 643, część czwarta art. 644, część czwarta art. 645 i część trzecia art. 652 kodeksu rosyjskiego. Dalsze poszerzenie mocy obowiązującej kodeksu Tagancewa nastąpiło na mocy dekretu Naczelnika Państwa z dnia 11 stycznia 1919 r. w przedmiocie przywrócenia mocy obowiązującej art. 99-102 Kodeksu Karnego z 1903 r. (Dz. U. RP nr 7, poz. 107).

Stosowanie kodeksu rosyjskiego w praktyce łączyło się także z trudnościami. Należał do nich przede wszystkim brak jego oficjalnego przekładu na język polski.

Wychodząc tym trudnościom naprzeciw, Naczelnik Państwa dnia 8 lutego 1919 r. wydał dekret w przedmiocie tekstu kodeksu karnego (Dz. U. RP nr 17, poz. 220), w którym nakazał on Ministrowi Sprawiedliwości na podstawie tekstu kodeksu wprowadzonego przez Tymczasową Radę Stanu 7 sierpnia 1917 r. dokonanie urzędowego przekładu kodeksu rosyjskiego. Zasadność wydania autentycznego tekstu kodeksu karnego z 1903 r. w języku polskim nie budziła wątpliwości. Przemawiający w imieniu Komisji Prawniczej na forum Sejmu Ustawodawczego Zygmunt Seyda podkreślał, że zmiany te są celowe, uzasadnione i koniecznie potrzebne¹⁸. Budziło natomiast we wspomnianym dekrete wątpliwości upoważnienie Ministra Sprawiedliwości do przeprowadzenia w nim przy tej okazji odpowiednich redakcyjnych zmian. Tego się obawiano. Posłowie podkreślali, że niewłaściwe jest „nadanie Ministrowi Sprawiedliwości daleko idącej władzy ustawodawczej w dziedzinie Kodeksu Karnego z zupełnym pominięciem Sejmu”¹⁹.

Dlatego też Sejm Ustawodawczy był za tym, by odrzucić dekret Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. w przedmiocie tekstu kodeksu karnego, a sam z kolei w ustawie

¹⁶ G. Smyk, *Zasady wprowadzania i zakres obowiązywania rosyjskich źródeł prawa w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, „Studia z dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2011, T. XIV, s. 217.

¹⁷ Odnośnie do krytycznego rozbioru tego dekretu; por. E.S. Rappaport, *Nowela z dnia 9 grudnia r. 1918, jej braki i skutki*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1918, R. I, s. 521-565.

¹⁸ Sprawozdanie stenograficzne z 74 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 21 lipca 1919 r., łam 4.

¹⁹ A. Lityński, *Wydział Karny...*, s. 20-22.

z dnia 21 lipca 1919 r. w przedmiocie niektórych zmian w Kodeksie Karnym i Ustawie Postępowania Karnego oraz w przedmiocie tekstu Kodeksu Karnego (Dz. U. RP nr 63, poz. 375) wezwał Ministra Sprawiedliwości „do wydania wiernego przekładu polskiego Kodeksu Karnego rosyjskiego z r. 1903”. Ponadto wspomnianą ustawą zatwierdzono dekret z dnia 9 grudnia 1918 r. i zmieniono treść części drugiej art. 1 i części drugiej art. 36 tego dekretu. Na wspomnianym posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego wezwano także Ministra Sprawiedliwości do jak najspieszniejszego uregulowania w drodze ustawodawczej zagadnienia, w jakich rozmiarach obowiązują rozporządzenia władz okupacyjnych, wydane czy to samodzielnie, czy to przy współdziałaniu Tymczasowej Rady Stanu lub Komisji Przejściowej lub Rady Regencyjnej²⁰.

Na marginesie warto dodać, że nie wzbudził takich kontrowersji jak przekład rosyjskiego kodeksu, przekład kodeksu karnego Rzeszy Niemieckiej, który został dokonany staraniem Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej i opublikowany w 1920 r. w Poznaniu. W przedmowie do tego przekładu zauważono, że „Czy i o ile to tłumaczenie odpowiada swojemu założeniu, wierności przekładu i uszanowania czystości języka polskiego osądzi krytyka a stwierdzi doświadczenie”²¹.

Ostatecznie w maju 1921 r., gdy ministrem sprawiedliwości był Stanisław Nowodworski, ukazało się wydanie kodeksu rosyjskiego stanowiące realizację uchwały Sejmu z dnia 21 lipca 1919 r., wzywającej Ministra Sprawiedliwości „do wydania wiernego przekładu polskiego Kodeksu Karnego rosyjskiego z r. 1903”. Zawierało wszystkie zmiany kodeksu ogłoszone przed 1 maja 1921 r. W przedmowie do tego wydania podkreślono, że wydanie to obejmuje jedynie spolszczone przepisy rzeczowego kodeksu, obowiązujące w tekście autentycznym rosyjskim, wraz z tymi spośród przepisów obowiązujących w języku polskim, które ustawodawca wcielił wyraźnie do samego kodeksu mocą ustaw, ogłoszonych przed dniem 1 maja 1921 r.

Ustawodawca polski, przepisując stosowanie kodeksu karnego z r. 1903 i dokonując w nim zmian najpotrzebniejszych, nie uważał jednak za rzecz właściwą przerabiać go szczegółowo. Skutkiem tego w tekście pozostał szereg przepisów, jak też poszczególnych urywków, nazw itp., bądź zupełnie bezprzedmiotowych i stąd niemających już zastosowania, bądź ulegających zamianie w myśl ustawy (w szczególności z mocy art. 2, 3, 17 i 28 przepisów do k. k. z dn. 7 sierpnia 1917 r.), bądź wreszcie takich, co do których zachodziła wątpliwość, czy mogą być w ogóle stosowane, albo czy mogą ulegać zmianie i w jaki sposób. Dokonany przekład pod względem

---

²⁰ Sprawozdanie stenograficzne z 74 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 21 lipca 1919 r., tom 7.

²¹ *Ustawy byłej Dzielnicy Pruskiej*, T. I. *Kodeks Karny Rzeszy Niemieckiej z dnia 15 maja 1871 r. z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami po rok 1918 wraz z ustawą wprowadzącą do Kodeksu Karnego dla Związku Północno-Niemieckiego (Rzeszy Niemieckiej z dnia 31 maja 1870 r.)*, Poznań 1920, s. 4.

poprawności i stylu pozostawiał sporo do życzenia²². Rozstrzygnięcie kwestii, związanych z takimi przepisami, ustawodawca pozostawił organom władzy, stosującym te przepisy, zapewniając im tylko, mocą przytoczonej wyżej uchwały z dnia 21 lipca 1919 r., otrzymanie tekstu kodeksu w dokładnym spolszczeniu.

Zgodnie z tym stanowiskiem niniejsze wydanie kodeksu nie narzucało w praktyce żadnych rozstrzygnięć, żadnej wykładni. Aby jednak ułatwić korzystanie z kodeksu w ten sposób wydanego – przepisy, urywki i nazwy itp., których nie można było stosować literalnie lub wcale, albo co do których co najmniej zachodziły w tym względzie wątpliwości, podane zostały – według ogólnie przyjętego zwyczaju – odmiennym drukiem, mianowicie drobną kursywą. Podkreślano przy tym z całym naciskiem, że ten druk odmienny, nie przesądzając niczego w kwestii mocy obowiązującej odnośnego tekstu, stanowi jedynie środek zwrócenia uwagi praktyków, że dany tekst, w ten sposób wydrukowany, budzi zastrzeżenia i nastrocza wątpliwości, które należy wziąć pod uwagę.

Ponieważ główną podstawę do należytego rozpoznania kodeksu, a w szczególności tekstów podanych kursywą, stanowią przepisy przechodnie do kodeksu karnego z dnia 7 sierpnia 1917 r. oraz uzupełniający je dekret z dnia 2 stycznia 1919 r. w przedmiocie przywrócenia mocy obowiązującej części czwartej kodeksu karnego z roku 1903 i art. 8 dekretu z dnia 9 grudnia 1918 r. w przedmiocie niektórych zmian w kodeksie karnym i ustawie postępowania karnego, na koniec art. 70 ustawy z dnia 25 lutego 1921 r. w przedmiocie zmian w ustawodawstwie karnym, obowiązującym w b. zaborze rosyjskim – przeto wymienione przepisy w postaci, jaką otrzymały przed dniem 1 maja 1921 r. (z opuszczeniem jedynie przepisów uwzględnionych w tekście kodeksu albo nie dotyczących kodeksu) umieszczono w wydaniu niniejszym.

Wreszcie, ze względu na zachodzącą nieraz potrzebę badania tekstów autentycznych, przepisy wprowadzone lub zmienione po 22 marca (st. st.) 1903 r. zaopatrzone w nawiasowe wzmianki drobnym drukiem, zawierające datę odpowiedniej ustawy i miejsca jej ogłoszenia, pozostawiając bez takich wzmianek artykuły kodeksu, obowiązujące w brzmieniu pierwotnym, nadanym im ustawą z 22 marca (st. st.) 1903 r. o zatwierdzeniu kodeksu karnego, ogłoszoną w rosyjskim dzienniku („sobranje”) ustaw i rozporządzeń z tego roku pod poz. 416.

Oprócz merytorycznego poszerzenia mocy obowiązującej kodeksu rosyjskiego po zakończeniu wojny z Rosją Radziecką nastąpiło również jego terytorialne poszerzenie mocy obowiązującej. Na mocy bowiem rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 kwietnia 1921 r. w przedmiocie przepisów karno-sądowych na ziemiach przyna-

---

²² Odnośnie do krytycznej oceny tego przekładu por. B. Ślaski, *Usterki formy w przekładzie kodeksu karnego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1923, R. LI, nr 5, s. 37-39.

leżnych do Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 r. (Dz. U. RP z 1921 r., nr 37, poz. 223), rozciągnięto moc prawną kodeksu karnego z 1903 r. na ten obszar. Powyższe rozporządzenie z dnia 13 kwietnia 1921 r. i ustawę z 25 lutego 1921 r. – rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 21 sierpnia 1922 r. w przedmiocie prawa karnego i przepisów o drukach w Ziemi Wileńskiej (Dz. U. RP nr 71, poz. 644), rozciągnięto także na Ziemię Wileńską.

Również w związku z szalejącą na początku lat dwudziestych w Polsce inflacją zaszła konieczność nowelizacji przepisów kodeksu, w których była kwotowo określona granica kwalifikacji prawnej poszczególnych przestępstw.

Pierwszej waloryzacji kwot przewidzianych w kodeksie karnym z 1903 r. dokonano na mocy ustawy z dnia 25 lutego 1921 r. w przedmiocie zmian w ustawodawstwie karnym obowiązującym w b. zaborze rosyjskim (Dz. U. RP nr 30, poz. 169), podwyższając je 10 razy. Niestety niedługo przyszły następne nowelizacje kodeksu o charakterze waloryzacyjnym. Na mocy bowiem ustawy z dnia 5 sierpnia 1922 r. w przedmiocie zmiany postanowień ustaw karnych, obowiązujących w b. dzielnicy rosyjskiej (Dz. U. RP nr 66, poz. 597), podwyższono kwoty od 4 do 100 razy przewidziane w ustawie z 25 lutego 1921 r., dekreście z 8 lutego 1919 r. i rozporządzeniu Rady Ministrów z 13 kwietnia 1921 r. Natomiast na podstawie ustawy z dnia 11 sierpnia 1923 r. w przedmiocie zmiany niektórych postanowień ustaw karnych oraz przepisów karno-administracyjnych, skarbowych i dyscyplinarnych, obowiązujących w b. dzielnicy rosyjskiej (Dz. U. RP nr 92, poz. 722), podwyższono je kolejny raz – od 50 do 10 000 razy, co świadczy o skali galopującej wówczas inflacji.

Pozostałe nowelizacje kodeksu karnego rosyjskiego miały na celu dostosowanie jego postanowień do polskiego systemu prawnego i dotyczyły one: 1) zmian nazw rodzajów deliktów karnych, co przyniosła ustawa z dnia 1 czerwca 1923 r. w przedmiocie uchylenia ustawy z dnia 18 marca 1921 r. o zwalczaniu przestępstw z chęci zysku popełnionych przez urzędników (Dz. U. RP nr 30, poz. 177) oraz uzupełnieniu art. 149 kodeksu karnego z r. 1903 (Dz. U. RP nr 60, poz. 435); 2) samowolnego wydobywania węgla, rudy cynku, ołowiu i żelaza, w zakresie czego na mocy ustawy z dnia 17 grudnia 1924 r. w przedmiocie uzupełnienia części 36 kodeksu karnego z r. 1903 w b. zaborze rosyjskim (Dz. U. RP z 1925 r., nr 1, poz. 4), wprowadzono art. 632¹ do kodeksu karnego z 1903 r., penalizujący wspomniany delikt; 3) zaliczenia aresztu na poczet kary pozbawienia wolności i kary grzywny, co nastąpiło na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 września 1926 r. zmieniającego przepis art. 54 kodeksu karnego z 1903 r. (Dz. U. RP nr 97, poz. 566); 4) ust. 1 art. 263 kodeksu karnego z 1903 r., który na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypo-

spolitej z dnia 10 maja 1927 r. zmieniającego niektóre postanowienia ustaw karnych o rozpowszechnianiu nieprawdziwych wiadomości i zniewagach (Dz. U. RP nr 45, poz. 399) – został uchylony; 5) różnych materii, co nastąpiło na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o zmianie niektórych przepisów kodeksu karnego z 1903 r. i przepisów o postępowaniu karnym w okręgach sądów apelacyjnych w Warszawie, Lublinie i Wilnie (Dz. U. RP nr 21, poz. 177), którym to rozporządzeniem – skreślono art. 25, 26 i 27, dano nowe brzmienie art. 272, ust. 3 art. 532 i ust. 3 art. 549, 633 i 634, dodano części 2 i 3 do art. 475, zmieniono niektóre nazwy oraz podniesiony kwoty kar grzywny przewidziane w kodeksie.

Ostatnia z wymienionych nowelizacji, z 1928 r., była nowelizacją spowodowaną praktyką sądową. W jej wyniku dokonano zmiany represji karnej za gwałty i zniewagi w stosunku do policjantów i innych pracowników państwowych niższych stopni w czasie lub w z powodu wykonywania obowiązków. Zmianę kwalifikacji tych deliktów, które wcześniej były wykroczeniami, a teraz przekwalifikowano je na występki, Bronisław Wisznicki uzasadniał zmianą warunków panujących w Państwie Polskim w porównaniu do Rosji, innym „stanem kultury i społecznienia mas ludowych”²³. Można do tego, co zauważył wspomniany sędzia Sądu Najwyższego, dorzucić jeszcze niespokojną sytuację społeczną, jaka nastąpiła w Polsce po 1926 r. Natomiast na konieczność nowelizacji art. 549, 633 i 634 kodeksu zwracali uwagę sędziowie pokoju, stwierdzając bezkarność niszczenia plonów pracy ludzkiej w kulturach rolnych, ogrodowych, leśnych i przydrożnych²⁴. Także w wyniku tej nowelizacji w miejsca, gdzie w kodeksie była mowa o instytucjach „stanowych”, wprowadzono pojęcie instytucji „samorządowych”²⁵.

2. W byłym zaborze austriackim i pruskim

Zmian w kodeksach karnych obowiązujących w byłym zaborze austriackim i pruskim było znacznie mniej niż w odniesieniu do rosyjskiego kodeksu karnego z 1903 r. i dotyczyły one wyłącznie jednostek monetarnych, którymi posługiwano się w tych kodeksach oraz zmiany kwot pieniężnych w nich przewidzianych.

Oдноśnie do austriackiego kodeksu karnego z 1852 r. najpierw ustawą z dnia 16 marca 1920 r. w przedmiocie zmiany niektórych postanowień ustaw karnych obowiązujących w b. zaborze austriackim (Dz. U. RP nr 26, poz. 158) zmieniono kwoty

²³ B. Wisznicki, *Nowelizacja kodeksu karnego i procedury karnej obowiązujących w woj. centralnych i wschodnich*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1928, R. X, nr 3, s. 211.

²⁴ *Ibidem*, s. 212.

²⁵ K. K., *Nowelizacja kodeksu karnego*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1928, R. V, nr 3, s. 128.

pieniężne, podnosząc je razy pięć oraz dokonano zmiany ust. 2 § 100 i ust. 2 § 260 kodeksu. Zaś na podstawie ustawy z dnia 25 lutego 1921 r. zmieniającej powyższą ustawę z 16 marca 1920 r. oraz § 7 austriackiej ustawy o postępowaniu karnym (Dz. U. RP nr 23, poz. 125), w miejsce austriackich koron wprowadzono polskie marki. W trakcie dyskusji nad projektem ustawy z 25 lutego 1921 r. poseł Stanisław Cwikliński zwrócił także uwagę na konieczność przekwalifikowania czynów przewidzianych w kodeksie z 1852 r. W następstwie bowiem podniesienia kwot pieniężnych w nim przewidzianych ustawą z 16 marca 1920 r. czyny, które dotychczas były kwalifikowane w kodeksie jako przekroczenia, musiały być teraz kwalifikowane jako zbrodnie, a czyny, które wcześniej podpadały pod orzeczenia sądów powiatowych, wskutek zmiany kwalifikacji przeszły pod kompetencje trybunału karnego, a nawet trybunałów przysięgłych²⁶. Konieczność dokonania zmian w tym zakresie była oczywista.

Następne nowelizacje kodeksu dotyczyły waloryzacji kwot pieniężnych w nim przewidzianych, i tak:

- 1) ustawą z dnia 5 sierpnia 1922 r. w przedmiocie zmiany niektórych postanowień ustaw karnych, obowiązujących w b. dzielnicy austriackiej (Dz. U. RP nr 66, poz. 598), zwiększono je razy 10;
- 2) ustawą z dnia 11 sierpnia 1923 r. w przedmiocie zmiany niektórych postanowień ustaw karnych oraz przepisów karno-administracyjnych, skarbowych i dyscyplinarnych, obowiązujących w b. dzielnicy austriackiej (Dz. U. RP nr 90, poz. 704), tym razem zwiększono je razy 40;
- 3) rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 22 października 1923 r. w przedmiocie zmian w kwotach pieniężnych określonych w przepisach karnych, karno-administracyjnych i niektórych skarbowych, oraz w przepisach porządkowych i dyscyplinarnych (Dz. U. RP nr 109, poz. 858), podniesiono je, aż razy 10 000;
- 4) rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 1923 r. w przedmiocie zmian w kwotach pieniężnych określonych w przepisach karnych, karno-administracyjnych i niektórych skarbowych, oraz w przepisach porządkowych i dyscyplinarnych (Dz. U. RP nr 135, poz. 1121), kwoty przewidziane w ustawie z 11 sierpnia 1923 r. i rozporządzeniu Rady Ministrów z 22 października 1923 r. podniesiono razy 50.

Jak widzimy, podwyżki te były olbrzymie. Co warto podkreślić, miały one charakter skokowy, odnosiły się na ogół do poprzednio podniesionej kwoty, a nie kwoty

---

²⁶ Sprawozdanie stenograficzne z 213 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 25 lutego 1921 r., tam 20.

bazowej wyjściowej. Jakby je zsumować, to pierwotne kwoty pieniężne przewidziane w austriackim kodeksie z 1852 r. uległy podwyższeniu o 10 100 razy. Z waloryzacji kwot kodeksu wyłania się szczególnie dramatyczna sytuacja finansowa Państwa Polskiego w drugiej połowie 1923 r.

W tym jakże niekorzystnym czasie na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 września 1922 r. rozciągnięto moc obowiązującą austriackiej ustawy karnej z 1852 r. na północny Spisz i górną Orawę, gdzie dotychczas posługiwano się przepisami węgierskiego kodeksu karnego o zbrodniach i występkach z dnia 27 maja 1878 r.²⁷

Natomiast niemiecki kodeks karny był tylko jeden raz nowelizowany. Zmiany tej dokonano ustawą z dnia 11 sierpnia 1923 r. zmieniającą niektóre przepisy karne, obowiązujące w województwach poznańskim i pomorskim oraz w górnośląskiej części województwa śląskiego (Dz. U. RP nr 92, poz. 721), którą zmieniono ust. 2 i 3 § 1, nadano nowe brzmienie § 27, dodano § 27a, zmieniono § 28 i ust. 1 § 29, dodano § 29a i § 29b w niemieckim kodeksie karnym z 15 maja 1871 r. (Dz. U. Rzeszy z 1876 r., s. 40) oraz zwiększono wysokość grzywny w nim przewidzianej razy 10 000.

Między innymi ze względu na fakt, że austriacki i niemiecki kodeks karny jako prawa dzielnicowe obowiązywały bez przepisów przechodnich, dlatego też w ich przypadku konieczne zmiany wynikające ze zmienionych stosunków politycznych i organizacyjnych były dokonywane drogą ich wykładni. Również z powodu braku ogólnopolskiej kodyfikacji prawa karnego Sąd Najwyższy, do czasu wejścia w życie kodeksu z 1932 r., zmierzając do jednolitej wykładni we wszystkich trzech zaborach, starał się narzucać tezy części ogólnej kodeksu rosyjskiego z 1903 r. systemowi austriackiemu i niemieckiemu, mimo instytucjonalnie istniejącej odrębności w Sądzie Najwyższym, wyrażającej się w funkcjonowaniu do 1928 r. osobnych izb dla każdego byłego obszaru zaborczego²⁸. Natomiast po 1928 r. nie było problemu. W ramach bowiem jednej wspólnej izby karnej utworzonej w Sądzie Najwyższym ześrodkowano wszystkie sprawy karne z całej Rzeczypospolitej, wyrażając nadzieję, że przyczyni się to do powstania jednolitej dla całego państwa wykładni prawa karnego i jak to określił dotychczasowy prezes izby karnej Sądu Najwyższego Aleksander Mogilnicki, „stworzenia wspólnej nici Ariadny w labiryncie nieskoordynowanych przepisów karnych”²⁹.

²⁷ M. Tarnawski, *Kształtowanie się ustawodawstwa karnego polskiego w latach 1918-1994. Prawo karne materialne*, [w:] E. Borkowska-Bagieńska, H. Olszewski (red.), *Historia prawa. Historia kultury. Liber Memorialis Vitoldo Maisel dedicatus*, Poznań 1994, s. 398. Jego charakterystykę przedstawia Józef Ciągwa; J. Ciągwa, *Węgierski kodeks karny Károla Csemagi*, „Z Dziejów Prawa” 2004, cz. 5, s. 57-77.

²⁸ W. Witkowski, *op. cit.*, s. 151-152.

²⁹ A. Mogilnicki, *Prawo karne w pierwszym dziesięcioleciu odrodzonego Państwa Polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1928, R. LVI, nr 46, s. 728.

Zakończenie

Z chwilą wejścia w życie kodeksu karnego z 1932 r. utraciły moc obowiązującą nie tylko same zaborowe kodeksy karne, ale również ustawy je wprowadzające, a także przepisy karne siedmiu ustaw szczególnych austriackich i czterech niemieckich, które wymieniał art. 3 przepisów wprowadzających kodeks karny z 1932 r.

Mimo wejścia w życie dnia 1 września 1932 r. kodeksu karnego z dnia 11 lipca 1932 r. nie wszystkie przepisy zaborczych kodeksów karnych utraciły moc obowiązującą³⁰. Zgodnie bowiem z art. 2 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. przepisy wprowadzające kodeks karny i prawo o wykroczeniach (Dz. U. RP nr 60, poz. 573) zachowały moc obowiązującą: 1) art. 292-309 (pogwałcenie przepisów o nadzorze nad prasą), 319-324 (niektóre rodzaje działalności gospodarczej o charakterze finansowym), 348-353 (handel złotem lub srebrem), 624-627 (kradzieże leśne) i 630-634 (niedopełnienie obowiązków służbowych przez urzędników) kodeksu rosyjskiego z 1903 r.; 2) § 486b (zawinienie dłużników podpadłych konkursowi) austriackiego kodeksu z 1852 r. i w związku z nim § 486c, jeżeli nie miał zastosowania art. 279³¹ (polskiego) kodeksu karnego oraz sześciu ustaw szczególnych; 3) §§ 296a (samowolny połów ryb na wodach przybrzeżnych niemieckich przez cudzoziemców) i 298 (ucieczka majtka z okrętu wraz z mytem) niemieckiego kodeksu z 1871 r. oraz czterech ustaw szczególnych.

Obowiązywanie w Polsce po odzyskaniu niepodległości jeszcze przez czternaście lat zaborczych kodeksów karnych nie pozostało bez echa. Rodziło w praktyce różne problemy wynikające z odmienności zaborczych kodeksów karnych. Mówiący na VII Zjeździe Prawników i Ekonomistów Polskich w czerwcu 1922 r. w Poznaniu o prawie karnym międzydzielnicowym Emil Stanisław Rappaport problemy te określił „jedynie technicznymi utrudnieniami wymiaru sprawiedliwości, ale go nie udaremniającymi, które z natury są przemijające i znikną z chwilą unifikacji ustawodawczej na całym obszarze państwa, a ta chwila nie jest już daleka wobec intensywności prac Komisji Kodyfikacyjnej”³². Z tych też względów uznał on tworzenie jakiegokolwiek prawa karnego międzydzielnicowego za zbyt czyste. Mylił się jednak o dziesięć lat, a być może miał rację przewodniczący sejmowej komisji prawniczej Jan Pieracki, który w 1928 r. w trakcie dyskusji w Sejmie nad kodyfikacją prawa stwierdził, że „źle się stało, że w zakresie ustawodawstwa karnego u zarania niepodległości, nie poszliśmy drogą recepcji jednego z obowiązujących w Polsce kodeksów dla całego państwa, po

---

³⁰ Por. S. Czajkowski, *op. cit.*

³¹ Art. 279 dotyczył udzielania korzyści jednemu spośród wierzycieli ze szkodą na rzecz innych wierzycieli w czasie postępowania upadłościowego.

³² *VII Zjazd prawników i ekonomistów polskich (Sprawozdanie Sekretariatu Zjazdu)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1922, R. II, z. 4, s. 652.

odpowiednim znowelizowaniu niektórych przepisów”³³. Może jednak aż tak wielkie nieszczęście się nie stało. Obowiązujące bowiem przez czternaście lat zaborczych kodyfikacji karnych dostarczyło bezcennego materiału Komisji Kodyfikacyjnej, który przyczynił się do powstania pierwszego polskiego kodeksu karnego z 1932 r.

---

³³ *Komisja Kodyfikacyjna w Parlamencie Polskim*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1928, R. LVI, nr 52, s. 827; A. Lityński, *Wydział Karny...*, s. 23.